

Azzal a szerkezettel, hogy még a könyv-borítók alatt sem tudhatjuk, hogy a települési gyermek- és ifjúsági önkormányzatoknak a szülőföldjére (Franciaországba), vagy egyik legújabb befogadó országába, hazánkba kalauzol bennünket, ez a könyv akarva-akaratlanul Esterházy-olvasatúvá válik. Magam is „sikeresen” belebonyolódtam: szó szerint is forgatva a könyvet, – nem fogja elhinni a kedves Olvasó, de – újra visszakaptam annak a játéknak az élményét is, amelyet nemcsak rég elmúlt gyermekkorom vitt magával, hanem a közelmúltunknak azok az időszakai is, amikor már játszani is csak halálosan vagy véresen komolyan tudunk.

Természetesen maga a könyv nem játék! Nagyon is komoly és rendkívül hasznos kézikönyv mindazok számára, akik eljutnak arra – az amúgy kézenfekvő – felismerésre, hogy ha a mai nyögve-nyelős demokráciánk helyébe egykoron olyan jól bejáratottat kívánunk építeni, mint akár a franciáknak is van, akkor itt kell elkezdeni az alapozást!

Annak, aki könnyen és gyorsan applikálható modellt keres, meg olyan egészen gyakorlatias fogódzókat, mint pl. egy teljesen profi választási szabályzat, – pláne, ha már igazán érettek a megvalósítás feltételei, – természetesen az ikerkönyv magyar „felét” ajánlom elsősorban. Aki még csak mérlegel, vagy döntés előtt áll, ne mulasszon el megismerkedni a franciákkal sem. Ezt a „felet” a szerkesztő egyébként is bőven teletűzdelte a közmondásosan szellemes francia grafikákkal. (Kár, hogy a nyelvet nem tudók elég kevés támaszt kapnak ahhoz, hogy a puszta képi látványon kívül máson is derülhessenek.) E képes mellékletek közül számomra a legkedvesebb (és egyben a legtalálób!) az Ifjúsági és Gyermekönkormányzatok Országos Egyesülete (francia rövidítése: ANACEJ) „Állampolgári jövő” c. népszerűsítő kiadványának fedőlapja.

A cím alatti kép jobb oldalán útjelző tábla „Demokrácia” felirattal; nagy lendülettel a nyíl mutatta irányba tart két fiúcska: egyikük valami baseball-felszerelés-szerűségben (a repro, sajna, nem éppen „hi-tec” minőségű...), a másik gördeszken. A könyv végig-tanulmányozása után hittel állíthatom: ez az út tényleg a demokráciához vezet!

Települési gyermek- és ifjúsági önkormányzatok Franciaországban/Magyarországon. Szerk. *Trencsényi Imre*. Budapest, 1994.

SZÉKELY G. TIBOR

Az embertudományok metaszintje

1993-ban az Országos Közoktatási Intézet tanulmányi napokat rendezett a jászberényi főiskolán a neveléstudományi tanszékek munkatársainak. Ennek keretében került a sor egy beszélgetésre, amelyben az egyes társadalomtudományok képviselői megkísérelték saját tudományterületüket „felülnézetből” szemlélni. A meghívottak között volt Nyíri Tamás is, aki külföldi útja miatt nem vállalkozhatott arra, hogy az embertudományok metaszintjéről szóljon. Zsolnai József engem kért fel, hogy helyettesítsem őt. Amikor erről értesítettem barátom és mesterem, nemcsak áldását kértem, hanem tanácsait is. Így aztán habár vitaindító előadásomat én írtam, ő fogta ceruzámat.

Az *Arisztotelész* nyomába lépő skolasztikát az ember változásnak ki nem tett dimenziója, a lényege érdekelte, amelyet a létezés figyelembe vétele nélkül is elgondolhatónak tartott, a megvalósulás mikéntjét, az egzisztenciát nem tartotta lényegi összetevőnek. A skolasztika emberének animalitása és racionalitása van, ez utóbbi egyfelől az egyedül elrendező, s azt a Létbe elhelyező, vagyis kozmoszt építő intellektus, másfelől az analízis és lényegmegragadó képesség, a ráció. A racionalitás dinamikája a megismerésre

irányul, s ebben a tekintetben a skolasztika emberképe nagyon hasonló a modern keresztény antropológia emberképéhez, melynek egyik legfontosabb vonása az ember világra való nyitottsága. Ami azonban a tomizmust lényegesen megkülönbözteti akár csak a neotomizmustól: naiv realizmusa, ha tetszik, ismeretelméleti optimizmusa, mely szerint az ember képes megismerni a teljes valóságot.

A filozófia számára fő kérdésként a szubjektumot középpontba állító *Kant* utáni tomizmus már kénytelen az egzisztenciával is foglalkozni. Ebben azonban komoly szerepet játszanak a lényeg körülményeivel, a megvalósulással foglalkozó embertudományok, mint a történelem, a pszichológia, a szociológia, a filozófiai antropológia és az egész legújabbkori filozófia, amelynek fő témája ugyancsak a lényeg megvalósulása, létezése, egzisztenciája, gondoljunk akár *Kierkegaard-ra* vagy *Heideggerre*. A mai filozófia már nyitott egyrészt a természettudományra, másrészt a történelmi tudományokra. Másfelől az olyan „embertudományok” mint a biológia, a pszichológia vagy a szociológia állandóan ki vannak téve a lényegfelismerés kísértésének, elméleteket gyártanak (az ember mint ösztönlény, mint társaslény), filozofálnak: *Jung* kollektív tudattalanja például nagyon emlékeztet *Kant* apriori struktúrával rendelkező transzcendentális egójára.

Az embert valamilyen részhorizontból tanulmányozó embertudományok partikuláris, regionális antropológiák. Olykor a résszel azonosítva az egészet megpróbálnak a metafizika helyébe lépni. Bár nem teszik fel a „Mi az ember?” kérdését, mégis átfogó magyarázatot kínálnak arra, hogyan működik az ember. Nem is olyan könnyű eldönteni, hogy ez metaszint-e vagy csupán rendszermonizmus, azaz biologizmus, pszichologizmus, szociologizmus. Az embert elemeire bontó, s abból újra felépítő embertudományok mindegyike rendelkezik valamiféle rejtett filozófiával, valamiképpen az egészre vonatkoztatnak, amit már csak azért is megtehetnek, mert ebben a században már nincsen olyan védett terület, amely csak a filozófiára vagy a teológiára tartozna.

Az embertudományok metaszintjén felfedhető a részhorizontok emberképe, s többé-kevésbé összerakható a széttöredezett horizont. Erre a hozzászólásra készülve tucatnyi filozófust kérdeztem meg arról, hogy szerintük mi tekinthető az embertudományok metaszintjének; a válaszok között egy-két esetben a filozófia, az ismeretelmélet, a metafizika, illetve az ontológia szerepelt, leggyakrabban azonban a filozófiai antropológiát tekintették annak. Hogy mi is tekinthető filozófiai antropológiának, arra már maguk a filozófiai antropológiát művelők is különböző válaszokat adnak. Például többen (*Gehlen, Plessner, Scheler, Landmann*) megkérdőjelezzik, hogy maga a klasszikus filozófiai antropológia filozófia-e a metafizikai antropológia értelmében, hiszen egyáltalán nem, vagy csak alig-alig számol az ember transzcendens dimenziójával.

Nyíri Tamás szerint a filozófiai antropológia az ember önértelmezésével foglalkozik. Maga az „antropológia” kifejezés már Arisztotelésznél szerepel, de a 16. századig feledésbe merül, s csak *Magnus Hundnál* bukkan megint elő. Az angol, a német és a francia felvilágosodásban az antropológia elsősorban fizika, pszichológia és etika. *Kant* fiziológiai és pragmatikus (vagyis filozófiai) antropológiát különböztet meg. Míg a görög metafizika a létezők összességében helyezte el az embert, az újkor embere nem beleilleszkedni akar a világba, hanem uralkodni felette, átlátni azt. A modern antropológia egyik legfontosabb szellemtörténelmi gyökere a Biblia: a mai filozófiai antropológiákban szereplő „világra nyitott lény” az az ember, akire Isten mint helytartójára rábízta a világot, s akit *Herder* a teremtés első felszabadítottjának nevez.

Több jogosultsága van-e a filozófiai antropológiának, mint a filozófiai ükhtológiának? – kérdezi Nyíri Tamás. Ő úgy látja, hogy a filozófia legfőbb belátása az, hogy a „Mi az ember?” kérdésre nem adható végleges válasz. Míg a különböző embertudományok hajlamosak kijelenteni, hogy „az ember nem egyéb mint a...”, a metaantropológia azt mondja, „az egyéb, mint...”. A filozófiai antropológia nem könnyen határolható el sem a szaktudományoktól, sem a filozófia többi ágától. Nem szintézise a szaktudományoknak, de nem is a priori, deduktív struktúrára épülő spekuláció. Nem kötődik konkrét történelmi-társadalmi emberképhez, de nem is történelem feletti, mert a közös emberi nem változatlan. Nehezen határolható el az ontológiától és a kozmológiától, az etikától és a teológiától, hiszen ezek egyik oldala a filozófiai antropológia, ezek pedig a filozófiai antropológiának egyes oldalai. Innen nézve valóban kétséges, hogy a klasszikus filozófiai antropológiák némelyike valóban filozófiai-e. Ezek nem ateisták, nem teisták, racionális-po-

zitivista leíró tudományt művelnek. Miként a regionális embertudományok, a metafizika trónfosztásával keletkező űrt kénytelenek betölteni. Nem akarnak választ adni arra, hogy mi az ember, hanem az ember és az állat különbségét vizsgálva a sajátos emberi tulajdonságokat keresik, s ezt valahol az emberi kultúrában, a tevékeny emberben találják meg. Gehlen az ember ösztöntúltengéséből indul ki, s nála a metasztint még megkérdőjelezhető, de Scheler – őrá mondják, hogy kiszabadította az embert a természettudományok karmai közül – már arról is beszél, hogy az ember centruma a világon túl van, Plessner pedig arról, hogy a részekre töredezett világával való ambivalens viszonyát az ember az Átellen-valósággal hozza egyensúlyba. Míg ezek a metaantropológiák végső soron lemondtak a transzcendenciáról, az ugyancsak a biológikumból kiinduló *Teilhard de Chardin* a nooszféráig és az Omegáig vezeti az embert. Kérdés, mennyiben hasonlíthatók össze a filozófiai antropológiák a filozófiák és a filozófusok antropológiáival, emberképeivel. Hogy például lehet-e a létet elemző Heidegger, vagy a természeti és a nembeli lét közötti közvetítő munkát középpontba állító *Marx* antropológiájáról beszélni. Többen mégis a biológiai indíttatású antropológiák mellé állítják a *Malraux*, Kierkegaard, *Jaspers*, *Sartre* és Heidegger egzisztencialista antropológiáit, *Buber* perszonalista, *Rahner* transzcendentális antropológiáját, s egyesek a marxista antropológiát is jegyzik, például *Márkus György* kísérletét. Végképp nehéz megkülönböztetni a teológiai és a filozófiai antropológiát, vannak, akik *Pannenberg* művét az egyikbe vagy a másikba, és vannak, akik mindkettőbe sorolják.

Lehet-e beszélni a filozófiai antropológia metasztintjéről? Nem nehéz belátni, hogy Gehlen esetében sokkal kevésbé, mint *Pannenberg* vagy *Rahner* esetében. Körkérdésemre háromféle választ kaptam. Az első: a filozófiai antropológia metasztintje a teológiai antropológia. Erre a válaszra azonban az általam megkérdezett teológusok többsége is úgy reflektált, hogy ez a válasz csak egy olyan tradicionális-fundamentális felfogás jegyében születhetett, mely szerint a filozófia is a teológia szolgálólánya. A másik válasz: talán a metafizika, illetve az ontológia. A többség szerint viszont a filozófiai antropológia felett már nincs filozófia. Nyíri Tamás szerint az emberi dimenziók transzcendens egységét kereső filozófiai antropológiának nem lehet metasztintje.

Nyíri Tamás 1920-1994

Az elmúlt években többszáz katolikus értelmiséggel, pappal és kisközösségi taggal készítettem interjút. Az egyik leggyakrabban felbukkanó név az övé volt, ugyanis sokak tanítója, elindítója volt, sokan az ő köpenyéből bújtak ki. Ő képviselte számukra a zsinati szellemben megújuló egyházat, a nagykorú kereszténységet, a tudományosságot, a szellemi függetlenséget. Nem csak keresztények számára. Referencia-személy volt más felekezetűek, nem vallásos emberek és más világnézetűek számára is. Sok pedagógus is tanítványa volt, néhány gondolata pedig támpontul szolgált a pedagógusszakmát és a magyar oktatásügyet megújítani szándékozók számára is, elég csupán gyermekségantropológiáját említeni. Úgy gondolom, ő az, akinek remélhetően megszorodnak tanítványai, hiszen még sokan tartoznak önmaguknak – mert értelmiségiek – azzal, hogy kezükbe vegyék az ő filozófiatörténetét, filozófiai antropológiai műveit, etikáját, *Jézus*-esszéjét, *Freud*-reflexióját.

A nyitottság és a dialógus lételeme volt, olyannyira, hogy e téren már többen gyanakodva nézték. Lepaktált a hatalommal, közszerepléseivel legitimálja a *Kádár*-rendszert, vádolták, amikor már sokadszor hallották, látták szerepelni rádióban, tévében, konferenciákon. Lehet, hogy őt is kiszemelte a hatalom, s megpróbált visszaélni alkatával, ám ő nem tett mást, mint az, akit követett: mindenkit elfogadott útitársnak. Nem csak a kirakatban dialogizált, hanem az övével is. Szívesen cserélt eszmét más szakmák képviselőivel, és nagyon türelmes tudott lenni a kezdőkkel. (Jóval kevésbé a tudományt felületesen művelő középhasadó professzorokkal.) Amikor egy rendhagyó – mert továbbképzéssel egybeötvözött és zömmel civilek tervezte-vezette – lelki gyakorlaton egyszerű tagként résztvett az egyik kiscsoport munkájában, többeket igen csak meglepő példát mutatott érdeklődésből, türelemből. Még az akadémikuskodókra is őszintén kíváncsi volt. A profi beszélgetőkkel – mint például az őt jól értő és nagyon becsülő *Ocsovai Gáborral* vagy *Zelei Lászlóval* – úgy beszélgetett, mint baráti körben. Sosem bújt ki bőréből, csak éppen beállította magát a beszélgető, a kérdező, a neki ellentmondó hullámhosszára.

Nyíri a tudós rovására lett pedagógus, ismeretterjesztő, felnőttképző, menedzser, – sajnálkozott egyik kiváló filozófusunk. Ami bizonyos mértékig igaz is. A budapesti katolikus teológián létrehozott levelező tagozat nemcsak egyháztörténeti, hanem magyar viszonylatban is kultúrtörténeti jelentőségű is, amennyiben minden erejét latba vetve próbált valamit javítani a keresztény értelmiségi színvonalán, igyekezett erősíteni a klerikalizmussal szemben a civil dimenziót, behozni a II. vatikáni zsinatot a politikai és egyházpolitikai vasfüggöny mögé, az óhit vastag falai mögé, „beadagolni” Európát a bugrisság ellenében. Az immár legendássá vált levelező ügyében sokfrontos harcot kellett vívnia, állami és egyházi funkcionáriusokkal egyaránt.

Egyházának igazi értelmisége volt: állandóan értelmezte, megújulásért haláláig dolgozott, kritizálta benne a kritizálandót. Sosem vonult elefántcsottoronyba, elképzelései nem egy filozófus kiagyalmányai voltak, hanem nagyon is kézzelfoghatóak. Ott lett volna a helye az egyházi vezetők és az egyházmegyei zsinatok legfőbb tanácsadói között, ám a segítségére szorulóknak közül sokan – középszerűek, hivatalnokok, kisebbségi érzésben szenvedők, félműveltek, magukat tisztának és szentnek vélők – tartottak tőle vagy féltékenyek voltak rá.

Papi életének ötvenedik évében halt meg, sosem papskodott, de papként is szolgált. Nem prédikált, de mindig pre-dikált, amikor szentbeszédet mondott, vagyis előre jelzett valami fontosat. Egyébként úgy érzem, ilyenkor is legszívesebben meditált vagy beszélgetett volna. A már említett lelkigyakorlaton minket, civileket – férfiakat, nőket, teológusokat, szociológusokat – kért meg, hogy mi mondjuk miséjén a szentbeszédet.

Pulikutyáját teljes szívvel megsiratta, és jóízűen, önfeledten tudott nevetni, ebben mindig következetes maradt önmagához, hiszen antropológiájában ezt írta: „Aki nem akar nevetni, olyan biztonságot keres, ami fölöslegessé teszi a hitet és bizalmat Istenben. A nevetés az ember megvallása, az ember megvallása pedig Isten megvallásának kezdete. Aki nevet, vállalja testét-lelkét, teste-lelke változásait, a változások idejét és ritmusát. Aki nevet, az elfogadja, hogy nem minden egyformán fontos, hogy tulajdonképpen semmi sem oly halálosan komoly. Aki nevet, eloldódik önmagától, s képes átvenni és befogadni mindent.” Kevesen tudták, hogy kedvenc szentje az a *Szent Ferenc*, aki maga nem sokra becsülte a tudományt. Nyíri Tamás számára is csak eszköz volt, s az okosság erényét nem csak akkor művelte, amikor tudományát komolyan vette, hanem, akkor is, amikor kinevette. Felülnézetből.

KAMARÁS ISTVÁN

A személy és a szépség védelmében

A Budapesti Tavaszi Fesztivál és az Európai Kulturális Hónap keretében megtartott konferenciánkon a tavaszt hirdetem *Pierre Emmanuel* szép vallomását alkalmazva a mai közép-európaiakra (1965-ben *Az emberi arc* című esszékötetében olvastam ezeket a prófétai szavakat): „Biztos vagyok abban, hogy a hit a világ tavaszát jelenti, amint az ateizmus a telet. Ám a tél méhében hordozza mindig a tavaszt: januárban már rügyeznek a mandulafák. Csaknem egy fél évszázadon át télen éltem, de mindig éreztem, hogy mozgolódik a tavasz, és egyre fokozódott bennem a vágy, hogy hirdethessem a tavasz jöttét. Mert a tavasz hirdetése is hivatás; részvételünk az egyetemes teremtő Aktusban. Ez a könyv életem értelméről tanúskodik: törekvésem nem más, mint újrakezdeni, most, a hitetlenség korában, a visszatérést, az éltető felemelkedést a Transzcendenshez...” (*La Face humaine*, 1965, 16. p.)

A szellem lázadása

Úgy tűnik, túljutottunk a télies időszakon, bár nem tűnt el teljesen földrészünkről – a hajdan keresztény Európából – az „emberarcú barbárság”. Azokkal ellentétben, akik a nietzschei metaforával az „Isten halálát”, sőt most már az ember halálát is hirdetik és kifejezik a művészetben, irodalomban, hinni akarunk – olyan szellemtörténészekkel